

Zonder Station - De Bilt geen Bilthoven?

Als het station in Bilthoven er niet geweest was dan had De Bilt zich waarschijnlijk wel in de loop der jaren uitgebreid maar of Bilthoven dan ontstaan was is nog maar de vraag. De naam Bilthoven kwam pas in 1917 in gebruik. Aanvankelijk werd de nieuwe woonkern bij het station als Station – De Bilt aangeduid. Op sommige prentbriefkaarten zie je ook wel de Bilt – Station staan en op een kaart waarop villa De Bremhorst te zien is staat Groet uit DE BILT. Die villa stond op de hoek van de Rubenslaan en de Jan Steenlaan, daar waar nu Huize het Oosten te vinden is. Dr. H.W. Melchior (1874-1927) bedacht de naam Bilthoven voor het villadorp. Melchior was huisarts in De Bilt en Bilthoven. Tevens was hij raadslid (van 1915 tot 1921), oprichter van de Vrijwillige Brandweer en initiatiefnemer betreffende de oprichting van het Zwembad Brandenburg.

De ontwikkeling van Bilthoven is vooral te danken aan jhr. H. van den Bosch die halverwege de negentiende eeuw eigenaar was van Jagtlust. In 1861 verhoogde Van den Bosch zijn inschrijving op het aandelenkapitaal bestemd voor de aanleg

van een spoorlijn naar Amersfoort tot f 200.000. Aanvankelijk had de Nederlandsche Centraal- Spoorweg Maatschappij (NCS) geen halte gepland in de gemeente De Bilt. Jhr. Van den Bosch stond echter grond af die nodig was voor de realisatie van de spoorlijn onder het beding dat er eenmaal 's morgens en eenmaal 's avonds in beide richtingen door een trein zou worden gestopt. Vandaar dat er een stationsgebouwtje kwam langs de spoorlijn Utrecht – Amersfoort. Het werd op 20 augustus 1863 in gebruik genomen. De spoorlijn Utrecht – Amersfoort werd in 1864 al doorgetrokken naar Zwolle. Het stationsgebouwtje werd in 1876 vergroot. Op 8 januari 1900 werd vergunning afgegeven voor de bouw van een nieuw station. Dat was noodzakelijk omdat het treinverkeer steeds intensiever werd.

Rondom de in 1863 in gebruik genomen halteplaats was nauwelijks bebouwing. In 1866 werd begonnen met de bouw van een stationskoffiehuis. Cornelis van Vulpen kocht een perceel grond van jhr. Van den Bosch, een perceel dat gelegen was net ten zuiden

Het station anno 1901.

van de spoorlijn. Het koffiehuis ontwikkelde zich tot een pension en stond later bekend als Hotel Dennenhoeve. Tot 2012 was er ter plekke van Hotel Dennenhoeve een horecagelegenheid te vinden. Die verdween in verband met de bouw van een spoortunnel, een tunnel voor fietsers en voetgangers. Met de bouw van die tunnel werd in 2013 begonnen. In oktober 2013 was de autotunnel gerealiseerd die iets westelijker gelegen is.

Ten zuiden van de spoorlijn waren eind negentiende eeuw slechts enkele arbeiderswoninkjes te vinden. Die stonden bekend als de Lange Buurt, ook wel Tusschenhoeven genoemd. Die huisjes waren gebouwd rond 1875 in opdracht van de heer Tusch voor werknemers van de N.V. De Biltsche Tapijt- en Touwfabriek. Die fabriek was gelegen ter hoogte van de splitsing Julianalaan/Paltzerweg. Er werd in de buurt van de huisjes in 1880 een klein ziekenhuisje gebouwd. De gemeente huurde dat van Tusch tot 31 december

1893 als isolatiebarak voor besmettelijke ziekten. In 1886 kwam er zelfs een kerkgebouwtje. In de stichtingsakte van de tapijtfabriek was bepaald dat de eigenaar zorg moest dragen voor de huisvesting van de personeelsleden. Ook diende hij te zorgen voor hun lichamelijke en geestelijke welzijn. In de fabriek werden tapijten van koehaar gemaakt en touw gedraaid. De aandrijving van de machines gebeurde door middel van een stoommachine, waartegen het gemeentebestuur aanvankelijk bezwaren had vanwege brandgevaar. In het gemeenteverslag betreffende het jaar 1876 staat vermeld dat er bij bedoelde fabriek 18 mannen en 11 jongens werkzaam waren. De fabriek was kennelijk niet rendabel. In 1887 werd de fabriek gesloten en kort daarna afgebroken. Van Wickevoort Crommelin, de eigenaar, verkocht in 1894 de grond waarop de fabriek gelegen was. De Lange Buurt bleef tot 1911 in eigendom bij de familie Tusch.

De Lange Buurt werd ook wel Jodenkerkhof of Jodendom genoemd, een naam die verwijst naar het Jodenkerkhof dat ter plekke bestaan heeft. Op verzoek van de Joodse gemeente uit Utrecht werd er eind achttiende eeuw op de heide een begraafplaats aangelegd. De kerkvoogden Salomon van Lier en Benjamin Manus kregen in 1797 vergunning om een morgen (= een krappe ha) grond in te richten en te omwallen. Het duurde echter tot 1806 voordat daar de eerste (en tevens de

laatste) begrafenis plaats vond. Volgens het Utrechts overlijdensregister werd in 1806 het dochtertje van Levi Marcus begraven op het 'Joodenkerkhoff aan De Bilt'. Het meisje lag eenzaam en verlaten in een gebied waar geen bewoning te vinden was. Waarschijnlijk was dat de reden waarom er nadien geen Joodse mensen meer begraven werden. In 1807 kreeg de Utrechtse Joodse gemeenschap de beschikking over een terrein bij de Rode Brug in Utrecht.

In de Biltse Duinen lag eind negentiende eeuw een genieoefenterrein met schietbaan. Die schietbaan belemmerde aanvankelijk de aanleg van een spoorlijn naar Zeist. Al in 1898 was men bezig met het maken van plannen betreffende een aftakking van de spoorlijn. Mr. J.E. Ameshoff, secretaris van de NCS, vroeg een concessie aan. Die werd niet verleend. Per brief van 28 april 1899 liet de minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid weten 'dat uit het oogpunt der landsdefensie zeer overwegende, niet door het stellen van bijzondere voorwaarden op te heffen bezwaren' bestonden. Na diverse strubbelingen en intense bemoeienissen van de gemeenten De Bilt en Zeist is de lijn er toch gekomen. Die werd in 1901 in gebruik genomen. De lijn kende een tijdelijke halte die als Schietbanen De Pan werd aangeduid. De schietbaan werd in 1907 verplaatst naar de Leusderheide. De spoorlijn naar Zeist, die in 1909 verdubbeld werd, werd steeds intensiever gebruikt.

Op 11 april 1899 vroeg mr. J.E. Ameshoff vergunning aan bij de gemeente De Bilt voor de bouw van een villa die gebouwd zou worden aan de oostkant van de Soestdijkseweg, net ten noorden van de spoorlijn. De eerste villa van Bilthoven was op 8 mei 1900 voltooid en kreeg de naam Villa Ensah. De heer Ameshoff, die Villa Ensah betrok, was de eerste forens. Hij woonde gezond buiten en werkte in Utrecht. Dat was mogelijk gezien het feit dat er steeds meer treinen gingen rijden en ook stopten bij Station – De Bilt. Op 27 juni 1898 was de spoorlijn, die via Den Dolder naar Baarn ging, in gebruik genomen. Die lijn werd geëxploiteerd door de Utrechtsche Lokaalspoorweg Maatschappij (ULS). De hierboven vermelde lijn naar Zeist werd op 29 augustus 1901 geopend door de Nederlandsche Buurtspoorweg Maatschappij (NBM). Villa Ensah bestaat helaas niet meer. Die villa werd in 1944 gebombardeerd en nadien gesloopt. Ook Villa Oase, die net ten zuiden van de spoorlijn te vinden was, onderging dat lot.

Omstreeks 1900 kochten projectontwikkelaars grond rondom het station. De Maatschappij tot Exploitatie van bouwterreinen nabij Station De Bilt werd opgericht waarvan L.H. Westerhout directeur was. In opdracht van die maatschappij werden er ten zuiden van de spoorlijn o.a. de kenmerkende dubbelvilla's langs de Soestdijkseweg Zuid gebouwd. Die

villa's maakten deel uit van het eerste villapark van Bilthoven, Villapark Vogelzang genaamd. In 1906 werd de Maatschappij tot Exploitatie van Bouwterreinen nabij station De Bilt opgeheven. Het gevolg was dat er na die tijd niet slechts grote kavels werden uitgegeven, waarop grote villa's gebouwd konden worden, maar ook kleinere percelen. Bouwers als W.S. van der Sterre en J. van As bouwden daarop villaatjes voor de middenklasse. Vooral in de Spoorlaan, Koppellaan en de Prins Hendriklaan was dat het geval.

Op 31 december 1908 telde de gemeente De Bilt volgens het Adresboek uit 1909 4.082 zielen. De bevolking was ten opzichte van 31 december 1900 met ongeveer 1.000 zielen toegenomen. In bedoeld adresboek staat bij Vinkenlaan 2 de Wed. A. Ravenhorst van Vulpen genoemd. Die weduwe hield in bedoeld pand pension. De bouwvergunning voor dat pand werd op 12 december 1905 afgegeven. Het pand kreeg later als adres Julianalaan 8 en stond tussen het voormalige postkantoor en banketbakkerij Top. Het werd afgebroken om een doorsteek te realiseren, dit in verband met de aanleg van de spoortunnels.

Villapark Vogelzang breidde zich steeds meer uit. Er kwamen niet alleen woonhuizen maar ook winkels, bedrijfjes, kerken, scholen en horecagelegenheden. Zo werd er op 26 september 1913 een bewijs van voltooiing

Pension Ravenhorst.

afgegeven voor het winkelwoonhuis dat als adres heeft Spoorlaan 2. Het werd als melksalon in gebruik genomen. Ook op het huidige Emmaplein kwamen er diverse winkelpanden. Zo was de levensmiddelenzaak van H. van Reenen te vinden in het pand dat ligt op de hoek van de Julianalaan. Op de hoek van de Nachtegaallaan werd in 1916 de winkel van Verkade geopend. De voormalige melksalon De Bonte Koe, gelegen op de hoek van de Spoorlaan, dateert uit 1917. Dat pand, waarin begin 2013 nog een Chinees Restaurant gevestigd was, is inmiddels gesloopt. Langs de hele westkant van het Emmaplein zal nieuwbouw verrijzen.

Na 1910 ontwikkelden zich de villaparken ten noorden van de spoorlijn. Tot 1906 waren daar, behalve de Soestdijkseweg Noord, niet

veel wegen te vinden. De Jan Steenlaan, toen nog Dwarsweg genoemd, was een zandpad en de Gezichtslaan was eigenlijk de toegangsweg naar het landgoed Eyckenstein, gelegen in Maartensdijk. Er stonden in Bilthoven Noord maar vier huizen: de woning van de stationschef die in 1899 werd gebouwd en die in 2012 afgebroken werd, Villa Ensah waar mr. Amershoff woonde, het latere hotel De Leijen, gelegen hebbend op de hoek van de Soestdijkseweg Noord en de Gezichtslaan en, meer noordelijk, de woning van houthandelaar W. van der Kroll, die volgens het adresboek van 1909 toen op het adres Soestdijkscheweg 52a woonde.

In de villaparken ten noorden van de spoorlijn werden veel grote villa's gebouwd, vaak voor vermogende mensen. Zo werd in Park De Biltsche Duinen in 1912 een landhuis gebouwd in opdracht van jhr. E. de Steurs uit Utrecht (Rubenslaan 17). Op 30 maart 1914 werd het bewijs van voltooiing afgegeven voor het landhuis De Bremhorst van G.L. baron van Boetzelaer. Dat landhuis werd tegelijk met Villa Ensah in 1944 gebombardeerd. Het bewijs van voltooiing van het landhuis dat gebouwd werd op de hoek van de Jan Steenlaan en de Rembrandtlaan in opdracht van jhr. E.O. Berg van Middelburgh te Hilversum werd op 12 juli 1912 afgegeven. De aanvrager en ontwerper was W.S. van der Sterre, die ook in Park Vogelzang diverse, meestal kleinere, villa's had gebouwd.

Ten noorden van Park De Biltsche Duinen werd Park Ridderoord gerealiseerd. De namen van de daar geprojecteerde wegen werden bij raadsbesluit van 24 juli 1919 vastgesteld. Langs de Gerard Doulaan is op nummer 21 Gaudeamus te vinden, een villa die in 1924 gebouwd werd in opdracht van de componist, pianist en pedagoog Julius Röntgen. De villa werd gebouwd naar ontwerp van zijn zoon Frants. Julius Röntgen had zich eigenlijk in Noord-Holland willen vestigen. Hem werd echter aangeraden in Bilthoven te gaan wonen daar dat goed bereikbaar was en dichtbij Utrecht en Hilversum was gelegen, iets wat voor een musicus belangrijk was. Voor veel mensen

Villa Gaudeamus.

die zich in Bilthoven vestigden was de goede bereikbaarheid van Utrecht van belang. De nieuwe bewoners konden immers gemakkelijk per trein naar Utrecht om daar te genieten van alles wat een grote stad te bieden heeft, denk bijvoorbeeld aan winkels, schouwburg, concertgebouw en musea. Park Ridderoord sloot aan bij Park Drakenstein, dat ten oosten van de Soestdijkseweg Noord gerealiseerd werd. Ook in Park Ridderoord werd zoveel mogelijk onder architectuur gebouwd. Dat gold ook voor goedkopere woningen. De Bilderdijklaan, nu wel het Kleine Dorp genoemd, werd de kern van Bilthoven Noord. Daar kwamen winkels waar de nieuwe bewoners hun dagelijkse boodschappen konden doen. Maar ook in de Van Dijklaan waren aanvankelijk enkele winkels te vinden. In Park Drakenstein werd Villa Zonneheuvel gebouwd naar ontwerp van Jan Stuivinga in opdracht van mej. C.F. van Hengst. De vergunning voor de bouw van die villa werd verleend op 17 juli 1911. Villa Zonneheuvel was te vinden op de hoek van de Bilderdijklaan en Tollenslaan. Deze villa werd in 1989 afgebroken.

Omstreeks 1918 gaf de gemeente De Bilt een prospectus uit betreffende het Oosterpark. Enkele jaren later, in 1921, liet een projectontwikkelaar een geactualiseerde herdruk van het boekwerkje verschijnen. In die uitgave werden foto's geplaatst van huizen die in de voorgaande jaren gebouwd

werden. Zo staat er een afbeelding in van villa De Kloek, een villa die in 1920 werd gebouwd naar ontwerp van de architecten Maas & Sonneveldt. Otto Schulz, die zelf ook in het Oosterpark ging wonen, was de tuinarchitect. Die villa is gelegen aan de Beethovenlaan op nummer 6. De gemeente profileerde zich in de prospectus als een aantrekkelijke woonplaats. In bedoelde brochure is te lezen: 'Er is in geheel Nederland geen plaats aan te wijzen die in een luttel aantal jaren zóó enorm is vooruitgegaan als de Bilt-Station, sedert 1 Januari j.l. verdoopt in Bilthoven. Waarom? Omdat Bilthoven als het ware een magneet is voor allen die gezondheid, kalmte en rust zoeken. Zulke plaatsen zijn er meer, doch géén is zoo bij uitstek gunstig gelegen, zóó gemakkelijk van alle kanten uit te bereiken, als Bilthoven met zijn meer dan 130 spoorwegverbindingen per dag in alle richtingen. Op het spoorwegkaartje, dat zich in dit album bevindt, zal men kunnen zien, dat Bilthoven slechts ongeveer één uur sporens verwijderd is van Rotterdam, Den Haag, Arnhem en Den Bosch en slechts driekwart uur van Amsterdam'.

Het aantal inwoners van de gemeente De Bilt telde op 1 januari 1918 al 5.211 zielen. De laatste twintig jaar was het aantal zielen met 2.317 vermeerderd, dit ten gevolge van de bouw van de diverse villaparken. De straatverlichting was in Bilthoven al elektrisch, iets wat ook vermeld werd in bedoelde brochure. Alle percelen

waren op het waterleidingnet van Utrecht aangesloten. De telefoon was aangesloten op het Utrechtse net 'zoodat men vanaf 8 uur v.m. tot 10 uur 's avonds verbinding kan verkrijgen; dit laatste eerst sedert Januari 1917. Vroeger moest men zich behelpen met een zeer beperkten dienst. Ook hier weder een bewijs van den gestadigen vooruitgang'.

Kees Boeke en zijn vrouw (Beatrice Boeke-Cadbury) kwamen ook in Bilthoven wonen. Ze betrokken een villa die gelegen was op de hoek van de Beetslaan en de Sweelincklaan. In het adresboek van Bilthoven uit 1922 staat bij Beetslaan 7: '(beneden) Open Leeskamer, 'Boschhuis' T 6651 Kantoor Gemeenschaps-Leiding (boven) B. Boeke - Cadbury. C.

Boeke'. Kees en zijn vrouw waren vredesactivisten. Op het terrein van het Boschhuis werd het Broederschapshuis gebouwd dat als adres heeft Sweelincklaan 1. De bouwvergunning voor dat pand werd op 26 juni 1919 aan Boeke verleend. Boeke had zich in eerste instantie in Noord Holland willen vestigen, daar zijn ouders in Alkmaar woonden. Zijn broer raadde hem echter aan in Bilthoven te gaan wonen. Die had een advertentie gezien, waarin een villa in Bilthoven te koop werd aangeboden. 'Waar is Bilthoven?' zou Kees gevraagd hebben. 'Het is een klein plaatsje bij Utrecht' vertelde zijn broer. 'Vroeger

heette het Station - De Bilt, maar sinds een jaar heet het Bilthoven. Het is eigenlijk niet meer dan enkele villa's, het station en een paar winkels.' Dit staat geschreven in het door Beatrice Boeke - Cadbury geschreven boek 'Het leven van Kees Boeke'. Vanwege de goede bereikbaarheid en de mooie natuur koos het echtpaar voor Bilthoven. Was die keuze niet gemaakt dan zou de Werkplaats Kindergemeenschap nooit in Bilthoven zijn gerealiseerd. In opdracht van de Stichting tot vrije en persoonlijke ontwikkeling ontwierp architect Frants Röntgen, die ook de villa voor zijn ouders ontworpen had, in 1928 in Park Ridderoord de eerste Werkplaats Kindergemeenschap, beter bekend als de Kees Boekeschool. Het nog bestaande

De Werkplaats Kindergemeenschap.

markante gebouw heeft als adres Frans Halslaan 68. Het is niet meer als school in gebruik. De huidige Kees Boekeschool heeft als adres Kees Boekelaan 10.

Er vestigden zich bij Station – De Bilt, later Bilthoven genoemd, veel mensen die op een of andere manier bij de spoorwegen betrokken waren. Zo vertelt mr. J.W. Beyen in zijn boek *De zin van het nutteloze. Rarekiek van de 19e eeuwse jaren der 20ste eeuw* dat zijn ouders begin twintigste eeuw gingen verhuizen. Het adresboek voor de gemeente De Bilt uit 1909 verraaft dat het gezin toen woonde in villa Devia, Prins Hendriklaan 5. Zijn vader was volgens bedoeld adresboek Secretaris S.S. (= Staatsspoor). Deze villa bestaat nog en heeft nu als adres Prins Hendriklaan 74. De bouwvergunning voor die villa werd verleend op 30 april 1903. De schrijver ging als kind met de trein naar de lagere school die in Utrecht bij de administratiegebouwen van de Spoorwegen te vinden was. 'Zolang ik op de lagere school was ging ik thuis koffiedrinken, evenals mijn Vader. De reis duurde maar tien minuten. Wij forensden werkelijk.' zo schrijft hij in zijn boek.

Bilthoven was dus in de jaren twintig van de vorige eeuw een dorp geworden waar het goed wonen was. Bilthoven had zich ook naar het zuiden uitgebreid en ook in de dorpskern van Bilthoven was er nieuwe woningbouw gerealiseerd. Tussen Bilthoven en De Bilt werden door de Algemene Biltse Woningbouwvereniging in eerste instantie 26 woningen gebouwd, gelegen in Tuindorp. De gemeente

was op 27 maart 1919 met de bouwplannen akkoord gegaan. Op 28 mei 1919 werd met de bouw van de huurwoningen begonnen. De huurprijs lag tussen de f 3,12 en f 5, - per week. Het plan werd nadien uitgebreid. De Oude Brandenburgerweg ontwikkelde zich nadien tot een winkelstraat, waar onder andere een slager, groenteboer, bakker, sigarenboer, kolenboer, kapper en een fietswinkel te vinden waren en zelfs de Lingerie- en Confectiewinkel van de gezusters Ligterink.

In 1925 werd in Tuindorp de bad- en zweminrichting Brandenburg geopend. Het zwembad bestond uit twee openluchtbaden en een houten gebouwtje. In 1928 won de heer Van Miltenburg een prijs in de staatsloterij waardoor hij zijn droom kon verwezenlijken. Hij kocht het tegenover het zwembad gelegen café Sportlust van de heer Van Lunteren. De naam van dat café werd later veranderd in Milty Bar.

Tuindorp Brandenburgerweg.

Ten zuiden van de Boslaan werd ongeveer tegelijk met Tuindorp ten oosten van de Soestdijkseweg Zuid het Park Overbosch gecreëerd op grond die tot de overplaats van Jagtlust behoort heeft. De Overboslaan en de Parklaan werden op 15 december 1920 benoemd. Langs die lanen werden kleinere villa's en middenstandswoningen gerealiseerd, zoals de dubbelvilla Overboslaan 49-51 en de tien vrijstaande middenstandswoningen die langs de Parklaan op de nummers 35, 37, 41, 43, 45, 67, 69, 71, 75 en 77 door bouwondernemer W.S. van der Sterre gebouwd werden. De Parklaan werd in 1932 doorgetrokken, waarna ook de Noord-Houtringelaan en de Hoflaan benoemd werden.

In 1922 werd in het centrum van Bilthoven de Koekoeklaan aangelegd, waarlangs in opdracht van de Stichting tot Verbetering der Volkshuisvesting twaalf arbeiderswoningen werden gebouwd.

De Zuiderkapel was het eerste publieke gebouw van Bilthoven, gebouwd in 1916. De Van Dijkschool werd eveneens in 1916 gerealiseerd. De Julianaschool werd in 1917 opgericht. Op 1 oktober 1918 werd de eerste steen gelegd. De Julianakerk werd in 1928 in gebruik genomen.

Op de hoek van de Soestdijkseweg Noord en de Gezichtslaan was sinds 1918 Hotel de Leijen gevestigd in de verbouwde villa van de heer Mackay. Hotel de Leijen werd een heuse uitgaansgelegenheid in Bilthoven. Bij

het hotel werden tennisbanen aangelegd. Ook werd er een Japanse theetuin ingericht waar, zoals blijkt uit diverse aankondigingen, regelmatig tuinfeesten werden gehouden, die onder andere werden georganiseerd door de Kunstgroep Bilthoven.

In 1927 werd er een verenigingsgebouw gebouwd in opdracht van bankier Paul Nijgh, een gebouw dat later bekend stond als Heidepark maar aanvankelijk Concordia werd genoemd. Het was te vinden langs de Jan Steenlaan. In 1930 werd het pand uitgebreid met een restaurant en vijf hotelkamers. Concordia heeft een prominente rol gespeeld in de Bilthovense samenleving. Bekende artiesten traden er op. Louis Bandy, Albert van Dalsum, Fien de la Mar en Wim Kan zouden er op de planken hebben gestaan. Veel Biltaren, jong en oud, hebben in Concordia ook genoten van de diverse films die er jaren lang vertoond werden. Niet alleen genoot men in Concordia maar ook werd er vol op genoten in het op 19 mei 1933 geopende Natuurbad de Biltse Duinen, een trekpleister niet alleen voor mensen uit De Bilt en Bilthoven maar uit de wijde omtrek.

In Bilthoven vestigden zich ook bedrijven. Iets verder van het station verwijderd werden er in 1908 twee fabrieksgebouwen langs de Leijenseweg gebouwd ten behoeve van de N.V. Fabrik van Instrumenten en Elektrische Apparaten Onvo. Deze fabriek kreeg later de naam Inventum. Die fabriek

is enige tijd terug afgebroken. Daar wordt woningbouw gerealiseerd. Werkten er in 1908 maar acht werknemers bij Inventum, in 1930 waren dat er 420. Langs de Middellaan werd door H.M. Smitt kort na 1914 ook een instrumentenfabriek opgericht. Daar werden onder andere waterpasinstrumenten voor het kadaster gemaakt. Langs de Jan Steenlaan vestigde zich in 1912 Jean Heybroek, een groothandel en importeur van onder andere grasmaaimachines en snoeigereedschappen. Het assortiment breidde zich al snel uit met huishoudelijke apparatuur, haarden en kachels.

Diverse bedrijven waren te vinden langs het eerste gedeelte van de Rembrandtlaan. Op nummer 6, werd in 1916 de Coöperatieve Graanmaalderij gevestigd. Het was een coöperatieve vereniging van landbouwers uit De Bilt en omliggende gemeenten. In het imposante gebouw waren maal-, meng-, laad- en losinrichtingen te vinden. Er was vanaf de fabriek een aansluiting op de bestaande spoorlijn. Sinds 1923 was op Rembrandtlaan 10 houthandel Th.J. van der Ham te vinden. De ligging aan het spoor bood volgens Van der Ham perspectieven. Dat bleek inderdaad het geval te zijn. In 1929 werd over de houthandel al geschreven, dat die 'zich tot een der belangrijkste zaken in onze provincie' had ontwikkeld.

In diverse grote villa's waren rusthuizen en pensions gevestigd. In een VVV-gids uit 1939 staat onder de kop 'Rusthuizen' villa

Berkenhorst genoemd, een rusthuis dat toen als adres had Albert Cuyplaan 32 en onder leiding stond van zuster E. van Kaathoven. Ook de panden gelegen op de toenmalige adressen Ostadeplein 5, Bilderdijklaan 65, Soestdijkseweg 249Z, 58N en 39N, Rembrandtlaan 74 en Rembrandtplein 17 werden in bedoelde gids als rusthuis aangemerkt. Aan de Kruislaan was het kindertehuis Waldo gevestigd. Het waren allemaal particuliere instellingen. Dat was niet het geval met sanatorium Berg en Bosch, waarvoor op 3 februari 1932 de eerste steen werd gelegd. In juli 1933 werd het sanatorium in gebruik genomen. Het werd gebouwd in opdracht van de Katholieke Arbeidersbeweging. Het sanatorium was zonder overheidssteun geheel door en voor de arbeidersbeweging gebouwd voor tuberculosepatiënten. Er was voor Bilthoven gekozen gezien de ligging vlak bij de universiteitstad Utrecht. En uiteraard speelde de gezonde buitenlucht, die heilzaam zou werken in het genezingsproces, een grote rol. De patiënten die aan de beterende hand waren werden stapsgewijs weer rijp gemaakt om na ontslag aan het arbeidsproces te kunnen deelnemen. Zo werd er onder andere in de werkplaatsen het beroemd geworden ADO - speelgoed gemaakt naar ontwerp van Ko Verzuu. De naam ADO was een afkorting van Arbeid door Onvolwaardigen, een term die tegenwoordig niet meer gebruikt zou mogen worden.

Bilthoven werd een forensendorp maar ook in het dorp zelf was voor de Tweede Wereldoorlog werkgelegenheid te vinden. Het merendeel van de werkende Bilthovenaren was echter forens. Men werkte niet alleen in Utrecht maar ook in andere steden die per trein goed bereikbaar waren. Door de bouw van de villaparken steeg het inwonertal van de gemeente sterk. Op 1 januari 1938 telde de gemeente 14.334 zielen waarvan er ongeveer 7.700 in Bilthoven woonden. Stagneerde echter eind jaren dertig de belangstelling om zich in Bilthoven te vestigen? Wilde men leegstand voorkomen? De Vereniging tot Bevordering van het Vreemdelingenverkeer Bilthoven - De Bilt gaf in 1937 een film uit getiteld 'Het geheele jaar vreemdelingenverkeer'. Die film werd ook vertoond aan mensen die uit Nederlands Indië kwamen. We zien in bedoelde film de heer

Waller die met zijn gezin uit Indië vertrekt. Als het gezin op de boot zit weet men nog niet waar men zich zal vestigen. De heer Waller leest een folder betreffende de gemeente De Bilt. Hij vraagt nadien inlichtingen bij de kapitein die toevallig in Bilthoven woont. Er werd door hem zo lovend over Bilthoven gesproken dat de keus snel gemaakt werd.

De familie Waller zou zich in Bilthoven gaan vestigen. De namen van diverse Bilthovense villa's verraden dat in die huizen mensen wonen of gewoond hebben met een Indische achtergrond. Zo kreeg een van de dubbelvilla's die langs de Soestdijkseweg Zuid gelegen zijn de naam Villa Bandoeng (nr. 268).

Bilthoven, waar nog steeds veel forensen wonen, heeft zijn ontwikkeling te danken aan de goede bereikbaarheid. Voor de Tweede Wereldoorlog speelde de VVV nog een prominente rol en kwamen er ook veel toeristen. Na de Tweede Wereldoorlog liep dat echter terug. Er werd kort na de oorlog woonruimte gevorderd in verband met de woningnood, waardoor er geen pensionplaatsen meer werden aangeboden. Het Natuurbad De Biltse Duinen heeft

Natuurbad De Biltse Duinen.

nog wel jarenlang recreanten getrokken. Het werd helaas in 1980 gesloten. Op een gedeelte van het voormalige zwembad werden golfbanen gerealiseerd.

Rondom het station is er veel veranderd en verandert er ongetwijfeld nog meer. De verkeersveiligheid is bevorderd door de bouw van de autotunnel. De fiets- en voetgangerstunnel zal het Emmaplein een heel ander aanzien geven. Ook het winkelcentrum de Kwinkelier zal worden gerenoveerd. Bilthoven blijft, door alles wat het te bieden heeft, een plek waar het goed wonen is en waar men, door de aanwezigheid van het station, ook kan profiteren van alle geneugten die de stad Utrecht te bieden heeft. Ik denk dat u het met mij eens bent: als er geen station zou zijn geweest dan was waarschijnlijk ook ons mooie Bilthoven er niet geweest. We moeten Jhr. Van den Bosch dankbaar zijn.

Bronnen:

- Broekhoven, Sabine en Barends Sonja: De Bilt geschiedenis en architectuur, uitgeverij Kerckebosch BV – Zeist 1995
- Haan, Lies en Heijden, Jan van der: Inventarisatie van Bouwaanvragen bij de gemeente De Bilt, 1895 – 1913, uitgave Historische Kring D' Oude School, De Bilt, april 1995
- Meijer, J.W.H.: Kleine Historie van De Bilt en Bilthoven, uitgeverij Reinders, Bunnik 1995
- Russer, G.A.: Tram & trein tussen Eem en Rijn, deel 3 Noord-Oost Utrecht, Canaletto/Repro-Holland B.V. 1997
- Beyen, J.W.: De zin van het nutteloze. Rarekiek van de 19^e eeuwse jaren der 20ste eeuw, uitgegeven door

Ad.Donker – Rotterdam 1970

- Boeke-Cadbury, Beatrice: Het leven van Kees Boeke, uitgegeven door J.Muusses N.V. - Purmerend 1970
- Gidsen voor De Bilt en Bilthoven, uitgegeven door de VVV De Bilt en Bilthoven, 1928 en 1939
- Gids voor De Bilt en Bilthoven, uitgegeven door Nationaal Uitgevers- en Reclame-bureau Vlaardingen, 1932
- Boekje: Tentoonstelling Oude Bedrijven De Bilt/ Bilthoven, uitgegeven door de Historische Kring d'Oude School t.g.v. de tentoonstelling op 18 en 19 november 1995.
- Boekje: De historische wijk Tuindorp. Een korte geschiedenis, uitgegeven t.v.g. Open Monumentendag 12 september 1998
- Wegenbestanden betreffende wegen en straten in De Bilt en Bilthoven, samengesteld door Lies Haan-Beerends
- Adresboeken voor de gemeente De Bilt uit 1909, 1922, 1927 en 1937
- Artikel verschenen in De Biltse Grift van oktober 1994: Villapark Vogelzang, geschreven door Lies Haan-Beerends
- Artikelen verschenen in De Biltse Grift van juni en september 2001: Het Zeister Spoor I en II, geschreven van Jan van den Heuvel
- De Biltse Grift van december 1994, waarin twee brochures opgenomen zijn betreffende Bilthoven Noord
- Gemeenteverslagen, archief De Bilt, invoernummer 199
- Meijer, J.W.H.: 100 Herinneringen aan oud De Bilt en Bilthoven, druk UN/Onnes, 1981